

Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԱՍՏՎԱԾԱՐԱՆ (ՆԱԶԻԱՆԶԱՑԻ)

ՃԱՌ ԻԷ.¹

ԸՆԴԴԵՍ ԵԽՈՄԻՈՍԱԿԱՆՆԵՐԻ² ԵՒ ԱՍՏՎԱԾԱՐԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ՝ ԱՌԱՋԻՆ ԿԱՍ ՆԱԽՆԱԿԱՆ

1. Խոսքս ուղղված է ճարտար լեզուների տեր անձանց, ինչը կսկսեմ Սուրբ Գրքից վկայակոչմամբ. «Ահա ես քեզ վրա եմ գալու... ո՛վ դու ամբարտավան», այսինքն՝ գիտունության վրա՝ եւ լսողության, եւ մտքերի: Այսպես՝ կան, իրապես կան մարդիկ, որոնց եւ լսողությունը, եւ լեզուն, եւ մինչեւ իսկ, ինչպես երեւում է, նաեւ ձեռքերը քոր են գալիս մեր խոսքերը լսելիս: Սրանց հաճո է պիղծ դատարկաբանությունը, եւ բռնված են «հակառակության խոսքեր ու խնդիրներ առաջացնելու հիվանդությամբ» եւ ոչ մի օգտակար բանի չտանող «խաբեպատիր գիտության վեճերով» (Ա. Տիմ. Զ. 4, 20): Արդ, Պողոսի՝ քարոզչի խոսքը հակիրճ է (Հռոմ. Ժ. 8), ուստի նա՝ ուսուցիչն ու ձկնորսների աշակերտը, այդպես է անվանում խոսքի մեջ առկա ամենայն ավելորդությունն ու պերճազարդությունը: Լավ կլիներ, եթե նրանք, ում մասին է մեր խոսքը, դուլզն-ինչ հմուտ լինեին գործնական իմաստասիրության անդաստանում, ինչպես որ ճարպիկ են լեզվով եւ ունակ ազնիվ ու ընտիր խոսքեր որոնել-գտնելու մեջ: Այդժամ նրանք քիչ, հավանաբար, էլ ավելի քիչ, քան ներկայումս, անձնատուր կլինեին անհեթեթ եւ տարօրինակ իմաստակության ու կխաղային բառերով (զավեշտականի մասին զավեշտա-

^{1*} Թարգմանվել է հետեւյալ հրատարակությունից՝ Св. Григорий Богослов, Творения, т. 1, Москва, 2007, էջ 327–332: Թարգմանչի ծանոթագրությունները հետապնդող կտրված կարգային համարի հետ դրված աստղանիշով:

² Եւնոմիոսականները ոչ միայն մերժում էին համագոյությունը, այլեւ Հոր եւ Որդու համանմանությունը: Ավելին՝ ուսուցանում էին, որ մարդկային մտքով հնարավոր է կատարել-լապես ճանաչել Աստծու էությունը:

բար էլ արտահայտվում եմ), ինչպես որ տամա են խաղում: 2. Բայց անտեսելով բարեպաշտության բոլոր շավիղները՝ նրանք մեն-մի բան աչքի առաջ ունեն, այն է՝ ինչ-որ մի հարց բարձրացնել ու պատասխանել՝ ընդամին նմանվելով հանգիստախաղերի ըմբշամարտիկների, որոնք ոչ թե պայքարի կանոնների հաղթանակով են ըմբշամարտի բռնվում, այլ գրավում են գործից անտեղյակների հայացքներն ու նվաճում նրանց հավանությունը: Եւ ինչ պետք էր, որ ամենայն հրապարակ նրանց խոսքերով լցվեր, ամենայն խնջույք ձանձրույթի, դատարկաբանության ու անճաշակության վերածվեր, ամենայն տոն ոչ տոնական դառնար՝ վհատությանմբ հագեցած, իսկ ամենայն տրտունջի պարագայում էլ ավելի մեծ չարիքի մեջ մխիթարություն որոնեին, այն է՝ այնպիսի հարցեր բարձրացնեին, որ ամենայն կանացի վերնասենյակում՝ պարզամտության այդ ապաստարանում, խախտվեր անդորրը, ու խոսքի հապճեպությունմբ առեւանգվեր ամոթխածության գույնը: Իսկ երբ բանն արդեն նրան է հասնում, որ չարն անկասելի եւ անտանելի է դառնում, անգամ վտանգ է առաջանում, որ մեր մեծ խորհուրդ խորինն³ էլ կվերածեն ցածրակարգ արհեստի, ապա այս լրտեսները թող այնքան համբերություն ցուցաբերեն, որ երբ մեր հայրական սիրտը ճմլվի, եւ մեր սրտերի զգայարանները հեծեն, ինչպես ասում է աստվածաշնորհ Երեմիան (Դ. 19), առանց խստասրտություն դրսևորելու ընդունեն իրենց մասին սույն խոսքն ու թեկուզ ըստ կարելիության դուզն-ինչ զսպելով լեզուները՝ ականջ դնեն մեզ: Եւ, անտարակույս, դուք դրանից չեք տուժի: Կամ էլ կբարբառեմ լսելու ունակություն ունեցողների ականջներին, եւ այդժամ խոսքը որոշ պտուղներ կտա, այսինքն՝ պտուղներ, որոնցից որ կօգտվեք իբրեւ խոսքից, քանզի թեեւ սերմանողը խոսքը սերմանում է ամենքի սրտում, բայց այն պտղաբերում է սոսկ բարի ու արգասաբեր սրտում: Կամ էլ կհեռանաք ինձանից՝ ծաղրի ենթարկելով սույն խոսքը՝ նրանում առարկությունների եւ ինձ չարախոսելու նոր առիթ գտնելով, ինչը ձեզ առավել մեծ բավականություն կպատճառի: Ուրեմն չզարմանա՛ք, եթե մի խոսք ասեմ ոչ ըստ ձեր օրինի, որը եւ տարօրինակ կհնչի ձեզ համար, ինչը չափազանց համարձակ ու արիաբար (վախենում եմ վիրավորել՝ ասելով՝ տգիտաբար եւ հանդուգն) պնդում եք ձեր իսկ մասին, թե գիտեք ամեն ինչ եւ ունակ եք ամեն ինչ ուսուցանելու:

³ Քրիստոնեական կրոնը:

3. Ամեն մեկին չէ, որ կարելի է իմաստասիրել Աստծու մասին, այո՛, ոչ ամեն մեկին: Դա թանկ գնով է ձեռք բերվում, այն է՝ ոչ հողի վրա փորսող տվողներին: Ասեմ ավելին. կարելի է իմաստասիրել ոչ միշտ, ոչ ամենքի առաջ եւ ոչ էլ ամենայն նյութ արծարծելով, բայց հարկ է գիտենալ՝ երբ, ում առաջ եւ ինչքան: Բոլորը չէ, որ կարող են իմաստասիրել Աստծու մասին, քանզի դրան ունակ են մարդիկ, ովքեր փորձել են իրենց, իրենց կյանքն անց են կացրել մտահայեցողության մեջ եւ նախեւառաջ մաքրագործել [կամ], համենայն դեպս, մաքրագործում են եւ հոգին, եւ մարմինը: Իսկ անմաքուրի համար, թերեւս, անվտանգ չէ մաքուրին մերձենալը, ինչպես տեսողությամբ տկարի՝ արեգակի ճառագայթներին նայելու պարագայում: Իսկ երբ է կարելի: Երբ ձերբազատված լինենք արտաքին տիղմից⁴ ու ըմբոստությունից, երբ մեր միջի իշխանը⁵ չի միախառնվում անպիտան եւ աստանդական պատկերներին, ինչպես գեղեցիկ գրերի՝ անպաճույճ գրերի հետ համակցման կամ էլ ցեխին միախառնված անուշահոտ մյուռնի պարագայում: Իրապես էլ պետք է խոնարհվել՝ Աստծուն հասկանալու համար (Սաղմ. ԽԵ. 11), եւ «Երբ որ ժամը գա, ես ուղիղ կգատեմ» (Սաղմ. 2Դ. 3) աստվածաբանության իսկության մասին: Իսկ ում առաջ է կարելի: Նրանց առաջ, ովքեր ի սրտե են դրան տրվում, այլ ոչ թե իմիջիալոց այլ բաների հետ նաեւ դրանից էլ խոսողներին՝ ձիերի մրցավազքից, այլեւայլ հանդիսություններից եւ երգերից հետո որովայնին հագուրդ տալիս եւ այն ամենն անելիս, ինչը որովայնից էլ վատ է. քանզի այսպիսիների համար զվարճալի է նաեւ նմանօրինակ հարցերի շուրջ վիճաբանելն ու առարկությունների նրբամտությունն ի ցույց դնելը: Ինչի՞ շուրջ է հարկ իմաստասիրել եւ ի՞նչ չափով: Այն ամենի, ինչ մատչելի է մեզ համար եւ այն չափով, ինչ չափով որ հասու է ունկնդրի ըմբռնողության մակարդակին ու ընդունակությանը: Այլ կերպ ասած՝ ինչպես չափն անց ձայներն ու խորտիկները վնասակար են՝ մեկը՝ լսողության, մյուսը՝ մարմնի համար, կամ, եթե կուզեք, ինչպես ուժերից վեր ծանրությունները՝ բարձրացնողների, հորդառատ անձրեւները՝ հողի համար, այդպես էլ ունկնդիրները կկորցնեն նախկին ուժերը, եթե նրանց, այսպես արտահայտվեմ, ծանրաբեռնեն եւ ճնշեն դժվարիմաց վարդապետությունների բեռով:

⁴ Մարմնի ստրկությունից:

⁵ Միտքը:

4. Չեմ ասում, որ իբրեւ թե ոչ հանապազ է հարկ հիշել Աստծուն (թող սույն բանի համար մեզ չքարկոծեն ամեն ինչի պատրաստ եւ կովազան մարդիկ): Աստծուն հիշելն ավելի անհրաժեշտ է, քան շնչելը, եւ, եթե կարելի է այսպես արտահայտվել, բացի սրանից, որեւիցե այլ բան չպիտի արվի: Ես մեկն եմ այն խոսքին հավանություն տվողներից, որոնք պատվիրում են «գիշեր-ցերեկ ուսանել» (Սաղմ. Ա. 2), «Երեկոյան, առավոտյան եւ կեսօրին պատմել ու խոսել» (Սաղմ. ԾԴ. 18), «Ամեն ժամ Տիրոջն օրհներգել» (Սաղմ. ԼԳ. 2): Իսկ եթե պետք է Մովսեսի ասածն էլ հավելել, ապա եւ՝ «Երբ տանը նստած ես, ճանապարհ գնալիս, պառկելիս եւ վեր կենալիս» (Բ. Օր. Զ. 7), ինչպես նաեւ այլեւայլ գործեր կատարողն էլ պիտի հիշի Աստծուն եւ այս մտաբերումով իրեն հաղորդակից դարձնի մաքրությանը: Այսպես ուրեմն՝ արգելում եմ Աստծուն ոչ թե հիշելը, այլ պատվիրում եմ անդադրում աստվածաբանել. նույնիսկ արգելում եմ ոչ թե աստվածաբանելը, ասես թե ոչ բարեպաշտ մի գործ լինի, այլ տարածամոլությունը, ոչ էլ վարդապետություն ուսանելը, այլ չափի խախտումը: Մեղըր, չնայած որ մեղըր է, եթե չափից շատ է ուտվում, մինչեւ հագենալն արդեն փսխում է առաջացնում: Սողոմոնի հետեւողությանմբ խորհրդածում եմ. «Ամեն բանի ժամանակը կա» (Ժող. Գ. 1): Անգամ գեղեցիկը գեղեցիկ չէ, եթե կարգից դուրս է, գործօրինակ՝ բնավ վայելուչ չեն ծաղիկները ձմռանը, տղամարդու հագուստը՝ կնոջ վրա, եւ հակառակը, երկրաչափությունը՝ լաց լինելիս, եւ արցունքները՝ խնջույքի ժամանակ: Մի՞թե առ ոչինչ կհամարենք ժամանակը մանավանդ անդ, ուր առավելագույնս է հարկավոր հարգել բարեպատեհությունը ժամանակի: 5. Ո՛չ, եղբայրներ ու բարեկամներ (ես ձեզ տակավին եղբայրներ եմ անվանում, թեպետեւ ձեզ եղբայրաբար չեք պահում): Այսպես չխորհենք, նպատակից այն կողմ շանցենք, ինչպես կրակոտ ու անգուսպ նժույգները հեծվորին՝ բանականությանն զգեստնելիս, բարի սանձը՝ երկյուղածությունը, ձեռքից բաց թողնելիս, այլ տրվենք իմաստասիրությանը՝ քրիստոնյայի համար ընդունված սահմաններից անդին շանցնելով, Եգիպտոս չզաղթենք, թույլ չտանք ասորեստանցիներին մեզ գերեվարել, չերգենք «Տիրոջ օրհներգը օտար երկրում» (Սաղմ. ՃԼԶ. 4), այսինքն՝ ի լուր ամենքի՛ն եւ օտարականի, եւ յուրայինի, եւ թշնամու, եւ բարեկամի, եւ բարեմիտի, եւ չարամիտի, որը չափազանց մանրազնին հետեւում է մեզ եւ կկամենար, որ մեր մեջ ամենայն հոռի կայծ բոց դառնար: Հենց ինքն էլ ծածուկ վառում է, բորբոքում, իր շնչով թեժացնում՝ կրակի լեզուները երկինքն ի վեր խո-

յացնելով՝ շուրջն ամեն ինչ հրո ճարակ դարձնող բաբելոնյան հրից էլ վեր: Իսկ քանի որ իրենց իսկ ուսմունքներում իրենց համար [ճշմարտության] ոչ մի հիմնավորում չեն գտնում, ուստի փնտրում են այն բանում, ինչը թույլ կողմեր ունի մեզանում: Այդ իսկ պատճառով, ինչպես ճանճերն են վրա տալիս վերքերին, այդպես էլ նրանք են հարձակվում մեր (այլ կերպ ինչպե՞ս անվանեմ) անհաջողությունների եւ վրիպումների վրա:

Բայց մեր իսկ մասին անգիտության մեջ տեւականորեն չհարատեւենք եւ նման հարցերում շանարգենք պարկեշտությունը: Ընդհակառակը, եթե հնարավոր չէ արմատախիլ անել թշնամությունը, ապա գեթ համաձայնենք այն բանում, որ խորհրդավորի մասին խոսենք խորհրդավորապես, իսկ սուրբի մասին՝ սրբազան ակնածանքով: Պղծված լսողություն ունեցողների առաջ գետնով չտանք այն, ինչի մասին պետք չէ բոլորի առաջ տարփողել: Թույլ չտանք, որ մեզ հավասար պատիվների արժանանան դիվապաշտները, ամոթալի առասպելների ու բաների սպասավորները, քանզի սրանք նույնպես ավելի շուտ իրենց արյունը կթափեն, քան իրենց ուսմունքը կբացահայտեն ոչ նվիրյալներին: Պիտի իմանանք, որ ինչպես պարկեշտություն գոյություն ունի հագուստի, սննդի, ծիծաղի եւ քայլվածքի հարցերում, այնպես էլ՝ եւ խոսքի, եւ լուծության մեջ, մանավանդ որ մենք, այլ անուններից եւ գորություններից զատ, Աստծու մեջ պատվում ենք նաեւ խոսքը:

Թող բանավեճերն էլ մեզանում ենթարկվեն օրենքների: 6. Աստծու ծննդյան, արարչագործության, ոչ գոյավորներից [առաջ եկած] Աստծու⁶, հատման, բաժանման եւ լուծման մասին ինչո՞ւ է հարկավոր, որ լսի մեկը, ով դա անբարյացակամորեն է ընդունում: Ինչո՞ւ մեղադրողներից դատավորներ կարգենք: Թշնամիների ձեռքը սուր դնենք: Ի՞նչ ես կարծում, ինչպե՞ս եւ ի՞նչ հասկացություններով կընդունի այս մասին խոսքը նա, ով հավանում է շնությունն ու մանկապղծությունը, ով կրքեր է պաշտում եւ ի վիճակի չէ մարմնականից անդին ինչ-որ այլ բան տեսնել, ով երեկ եւ առաջի օրն այսեր էր պաշտում, ամոթալի գործերով աչքի ընկնող այսեր: Արդյոք ո՞չ անտաշ, ամոթալի, տգետ հասկացությունների հիմամբ (որոնց որ սովոր է): Արդյոք քո աստվածաբանությունը չի՞ օգտագործի ի նպաստ իր իսկ աստվածների ու կրքերի ջատագոյություն: Եթե ինք-

⁶ Արիոսականներն Աստծու Որդու մասին ուսուցանում են, որ էր ժամանակ, երբ Նա չկար, եւ հետեւաբար Նա ոչ գոյավորից գոյավոր դարձավ:

ներս ենք ի շարս գործածում այսպիսի արտահայտություններ, առավել դժվար կլինի մեր ախոյաններին համոզել, որ իմաստասիրեն, ինչպես որ հարկ էր, որ մենք դա անեինք: Եթե մենք ինքներս ենք շարահյար (Հռոմ. Ա. 30), ապա ինչպես նրանք շառնչվեն այն բանին, ինչն իրապես մեր մեջ գոյություն ունի: Ահա մեր երկպառակտչական պատերազմի արգասիքը: Ահա խոսքի համար շարշարվողների օգուտն ավելի, քան դա հաճո է խոսքին, ահա օգուտը խելագարների նույն բախտաբաժնին արժանացածների, որոնք կրակի են մատնում իրենց տները, կամ կտտանքների ենթարկում երեսաներին, կամ էլ քշում ծնողներին՝ նրանց օտար համարելով:

7. Հոգուց, սակայն, վանելով օտարոտին ու մեծաքանակ լեգեոնը՝ թափանցած հոգու խորքերը, եւ դրանց խոզերի երամակի մեջ ուղարկելով՝ դառնա՞նք ինքներս մեզ (ինչը մեր խոսքի երկրորդ առարկան է), եւ, ինչպես արձան, կերտենք աստվածաբանին՝ իր ողջ գեղեցկությամբ հանդերձ: Նախեւառաջ խորհենք, թե ինչ են նշանակում խոսքի նկատմամբ այսօրինակ նախանձախնդրությունը եւ լեզվի այս հիվանդությունը: Այս ի՞նչ նոր ցավ է: Այս ի՞նչ անհագություն է: Հանուն ինչի՞, ձեռքերը կապելով, մենք զինեցինք լեզուն: Մենք ո՛չ գովում ենք ասպնջականությունը, ո՛չ եղբայրասիրությունը, ո՛չ ամուսնական սերը, ո՛չ կուսությունը: Չենք ապշում աղքատների սննդառության վրա. չենք հիանում սաղմոսերգությամբ, ո՛չ գիշերային հսկմամբ, ո՛չ արցունքներով. չենք հյուծում մարմինը պահեցողությամբ. աղոթքով Աստծու հետ չենք հաղորդակցվում. չենք ենթարկում (ինչպես իրենց կազմության մասին ճիշտ դատողություններ անողները) վատը լավին, այսինքն՝ հողեղենը՝ ոգուն. կյանքը չենք վերածում մահվան մասին խոկման. ի մտի ունենալով երկնային ազնվագարմությունը՝ ի վիճակի չենք իշխելու մեր կրքերի վրա. մեր անձերում չենք սանձահարում ո՛չ կատաղությունը՝ մեզ մեծամիտ եւ գազանաբարո դարձնող, ո՛չ նվաստացնող ամբարտավանությունը, ո՛չ անխոհեմ վիշտը, ո՛չ անսանձ բղջախոհությունը, ո՛չ անառակ ծիծաղը, ո՛չ լկտի հայացքը, ո՛չ անհագ ականջալրությունը, ո՛չ անշափավոր շատախոսությունը, ո՛չ հեղհեղուկ մտայնությունը, ո՛չ այն ամենը, ինչը մեզ դեմ է՝ մեր իսկ մեջ շարից հարուցվող, ինչպես ասում է Գիրքը՝ «մահը պատուհանների միջով» (տե՛ս Երեմ. Թ. 21), այսինքն՝ զգացմունքների միջով ներմուծվեց: Մեր դեպքում ամեն ինչ թարս է: Ինչպես թագավորներն են հաղթանակից հետո գթասիրաբար ներում շնորհում, այդպես էլ մենք ենք ազատություն շնորհում այլոց կրքերին, հենց որ ավելորդ

ներողամտություն են ցուցաբերում մեր նկատմամբ եւ ավելի հանդուգն ու ամբարիշտ կերպով ընդվզում Աստծու դեմ, եւ [իսկույն] անբարի բաների դիմաց վատ պարգեւներով ենք փոխհատուցում, իսկ ամբարշտության դիմաց՝ կամայականություն:

8. «Տերն ասաց Հոբին՝ փոթորկի եւ ամպի միջից. «Այդ ո՞վ է, որ խորհուրդները թաքցնում է Ինձանից. խոսքերը հավաքելով իր սրտում՝ կարծում է, թե Ինձանից պահում է դրանք: Տղամարդու պես պնդացրո՞ւ մեջքդ, հարցեր եմ տալու քեզ, ու պատասխան տուր Ինձ» (Հոբ ԼԸ. 1–3): Ի՞նչ ես լսել՝ արդյոք Աստված միայն մե՞կ օթեւան ունի, թե՞ բազում^{7*}: Անշուշտ, կհամաձայնես, թե բազում, այլ ոչ թե մեկ: Դրանք բոլորն էլ պիտի բնակեցվե՞ն, թե՞ միայն մի քանիսը, իսկ մնացյալը՝ ոչ. եւ այդպես դատարկ կմնան ու զուր պատրաստված: Իհարկե՞, բոլորը, քանզի Աստված ոչինչ հենց այնպես չի անում: Իսկ կարող ես ասել, թե ինչ ես հասկանում՝ օթեւան ասելով. այնտեղի հանգստությունն ու փափքը՝ երանելիների համար պատրաստված, թե՞ մեկ այլ բան: Ոչ մեկ ուրիշ բան, այլ հենց դա:

Սույն հարցում համաձայնության գալով՝ քննենք նաեւ հետեւյալը: Մի այնպիսի բան կա՞, ինչպես որ ես եմ կարծում, որ մեզ այդ օթեւանները տաներ, թե՞ այդպիսի բան չկա: Անկասկած, նման մի բան կա: Իսկ ի՞նչն է դա: Կյանքի եւ ընտրության տարբեր տեսակներ կան, որոնք ըստ հավատի՝ այս կամ այն օթեւանն են տանում, ըստ այդմ էլ՝ դրանք մեզանում ուղիներ են կոչվում: Այսպես՝ բոլոր այդ ուղիներն ո՞վ է պետք ընթանալ, թե՞ դրանցից մի քանիսով: Եթե հնարավոր է, թող յուրաքանչյուրը բոլորով էլ ընթանա: Իսկ եթե ոչ, ապա հնարավորինս շատ ճանապարհներով: Իսկ եթե դա էլ է անհնար, ապա մի քանիսով: Բայց եթե այդ էլ հնարավոր չէ, ապա հարգանքի արժանի կլինի, ինչպես, համենայն դեպս, ինձ է թվում, եթե մեկը միմիայն մեկով ընթանա: Այդ բանը ճիշտ ես ըմբռնում: Հետեւաբար, ըստ քեզ, ի՞նչ է նշանակում այն խոսքը, երբ լսում ես, որ ճանապարհը մեկն է, այն էլ՝ նեղ: Ճանապարհը մեկն է առաքինության առումով, որովհետեւ թեեւ մեկն է, բայց բաժանվում է տարատեսակների: Իսկ նեղ է չարչարանքների եւ այն բանի պատճառով, որ շատերի՝ այն էլ հենց մեծաթիվ հակառակորդների համար անանցանելի է, բոլոր նրանց համար, ովքեր ընթանում են արատների ուղով: Ես էլ եմ այդպես խորհում: Իսկ եթե սա ճշմարիտ է, ապա ինչու, իբրեւ թե

^{7*} Հմմտ. Հովհ. ԺԴ. 2:

մեր ուսմունքի ինչ-ինչ պակասավորությունները բացահայտելով, մի կողմ թողնելով մյուս բոլոր շավիղները՝ միտում եք եւ աճապարում ընտրել այդ միակ շավիղը, որը հաշւ ձեր՝ բանականության եւ մտահայեցության շավիղ է, իսկ ես կասեմ՝ դատարկաբանության եւ երազկոտության շավիղ: Թող Պողոսը ձեզ խելքի բերի, որը շնորհները թվարկելիս խստագույնս հանդիմանում է դրա համար՝ ասելով. «Մի՞թե բոլորն էլ առաքյալներ են. մի՞թե բոլորն էլ մարգարեներ են» (Ա. Կորնթ. ԺԲ. 29):

9. Ենթադրենք, որ դու շատ ես վեր բարձրացել՝ բարձրերից էլ վեր, իսկ եթե կուզեք, ամպերից էլ վեր. ենթադրենք, որ դու տեսնում ես անտեսանելին, լսում անճառելին, Եղիայի պես [երկինք] ես հափշտակվել, Մովսեսի պես աստվածատեսության արժանացել, աստվածային ես, ինչպես Պողոսը: Ապա ինչո՞ւ ես այլոց ոչ ավելի, քան մեկ օրում, դարձնում սրբեր, աստվածաբաններ կարգում՝ նրանց ասես գիտունություն պարգեւելով, եւ ուսում չստացածներից դպիրների բազում խառնամբոխներ կազմում: Ինչի՞ համար ես սարգոստայնի ցանցերի մեջ առնում առավել տկարներին, ասես թե իմաստուն եւ մեծ գործ անելիս լինես: Ինչո՞ւ ես հավատքի դեմ հարուցում ձիապիծակներին: Ինչո՞ւ ես մեր դեմ հարուցում ախոյաններին, ինչպես հին ժամանակներում հսկաների մասին ավանդում էր դիցաբանությունը: Այդ ինչո՞ւ այրերի մեջ թեթեւամիտներին եւ առհասարակ այր կոչվելու անարժաններին հավաքելով, ինչպես աղբը աղբափոսում, շողոքորթությամբ նրանց ավելի կնաբարո դարձնելով՝ քեզ համար մի նոր բանակ ստեղծեցիր եւ անմտաբար նրանց հիմարությունից օգուտ ես քաղում քեզ համար:

Մի՞թե սրա դեմ էլ կառարկես: Մի՞թե այլ զբաղմունք չունես: Լեզվիդ վրա անհրաժեշտաբար հարկ է իշխել: Ի վիճակի չե՞ս կանգնեցնելու խոսքի ծննդյան ցավերն ու երկար տվյալանքներից հետո երկունքով խոսքը ծննդաբերելու: Դու ուրիշ անթիվ-անհամար առարկաներ էլ ունես: Դրանց վրա շահեկանորեն ուղղիր այս հիվանդությունը: 10. Մահացու հարվածի՞ր պյութագորասյան լռակեցությանը⁸, օրփոսյան ընդեղենին⁹

^{8*} Իրական իմաստության հասնելու համար հնադարի ուսուցիչն իր աշակերտներից լեզվի վերահսկման եղանակով (որ տեսնում էր 5 տարի, իսկ շնորհալիների համար՝ 2), զգալական կյանքից վերանայով, ինքն իր հետ հաղորդակցության աղբսներ հաստատելով՝ պահանջում էր բացարձակ լռություն:

^{9*} Օրփոսյան գաղտնածիսության մեջ ընդեղենն օգտագործվում էր իբրեւ սրբազան կերակուր չաստվածների համար, եւ արգելվում էր դրանց կիրառումը մարդկանց սննդառության մեջ: Այդպես պատվիրում էր նաեւ Պյութագորասը:

եւ նոր ժամանակների այդ փքուն ասացվածքին՝ «ինքդ ասացիր»: Զախ-
ջախիր պլատոնյան գաղափարները մեր հոգիների վերամարմնավոր-
ման եւ շրջապատույտի վերաբերյալ, նաեւ հանուն մարմնի հոգու հանդեպ
բնավ ոչ գեղեցիկ սիրո մտաբերումը: Զգեստներ էպիկուրյան անաստվա-
ծությունը, նրա ատոմների [ուսմունքն] ու իմաստասիրությունը խորթ
վայելքապաշտությունը, ոչնչացրո՞ւ արիստոտելյան ոչ համապարփակ
նախախնամությունը՝ մի արհեստականության մեջ իրերի ինքնուրույնու-
թյուն կազմող¹⁰, մահացու դատողությունները հոգու մասին եւ մարդկա-
յին հայացքները բարձրագույն ուսմունքների վերաբերյալ: Խորտակիր
ստոիկների ամբարտավանությունը, ցինիկների որկրամոլությունն ու
խեղկատակությունը: Զախջախիր դատարկությունն ու առատությունը,
ինչպես նաեւ այն զառանցանքները, որոնք վերաբերում են շաստված-
ներին կամ զոհաբերություններին, կուռքերին, բարեգործ եւ չարագործ
այսերին, ինչպիսիք որ տարփողվում են մեհյանների, դիցականչության,
հոգեկանչության եւ աստղերի գործության առնչությամբ:

Իսկ եթե դու սա անգամ խոսքի չես արժանացնում՝ իբրեւ անկա-
րեւոր եւ բազմիցս հերքած բան, եւ կամենում ես քո նախընտրած առար-
կայով զբաղվել եւ դրանում քո փառասիրության համար սնունդ հայ-
թայթում, ապա աստ եւս լայն ճանապարհներ քեզ ցույց կտամ: Իմաս-
տասիրիր աշխարհի կամ աշխարհների մասին, նյութի, հոգու, չար եւ
բարի բանական բնություն ունեցողների, հարության, դատաստանի ու
հատուցման եւ Քրիստոսի չարչարանքների մասին: Սրանց առնչությամբ
սեփական պրպտումներում հաջողության հասնելն անօգուտ չի լինի,
իսկ հաջողության չհասնելը՝ վտանգավոր: Իսկ Աստծու մասին այժմ շատ
չենք ընդարձակվի, բայց մոտ ապագայում, թերեւս, առավել ամբողջա-
կան կխոսենք Իր՝ Քրիստոսի՝ մեր Տիրոջ մասին, Որին փառք հավիտյանս
հավիտենից. ամեն:

Շարունակելի

Ռուսերենից թարգմանեց եւ ծանոթագրեց
ԳՐԻԳՈՐ ԴԱՐԲԻՆՅԱՆԸ

^{10*} Հնագույն եւ վաղքրիստոնեական ժամանակաշրջանում մերժվել է Արիստոտելի՝
աստվածային նախախնամության արհեստական բաժանումը երկու մասի՝ երկրից մինչեւ
լուսին եւ լուսնից վեր, ընդ որում՝ հատկապես խիստ քննադատվել է նրա՝ լուսնի ներքո եւ
երկրի վրա նախախնամության չգործելու տեսակետը, ըստ որի՝ ամենայն երկրային արարած,
երեւույթ եւ իր օժտված են գործելու լիակատար ինքնուրույնությամբ: